

MALLORKATIK TXANGOLARI (I)

Atutxa'tar Paul

2.015'ean Zornotzan Loraila'ren 16'an

Aurkezpena.

2.014n joandako urtean, nire emazte Lourdes'ek esan eustan, Mallorkako ugartera joateko aukerea geunkela urrengoko 2.015n urtean Inersoko bidetik, eta ia zer esaten neban nik itaundu eustan.

2.007ko urtean egon giñan Balearseko Ibizaren ugartearen 15 egun txangolari, eta gure gogoetan oroi onak euki genduzelako, baietza emon neutson.

Lenengoetan ez nintzan konturatu ni lotuta egon nintzela Mallorkako ugarteagaz, 2.013ko urtean Kristobal Kolon'en buruz idatzi neban "**Kristobal Kolon, Nafarroako IVn Karlosen semea zala ta**" eta bereala agertu jatan burura, "**zer izango ote zan Berd eta Martoreill'tar Gabrieleekin**" "**KRISTOBAL KOLON ERA NOBLE Y DE SANGRE REAL**" idatzi ebanagaz.

Bizirik ote da ?.

Eta gure artera agertu ziran Kristobal Kolonen gora bera orreik, jakin dagizuen zelango garrantzi aundia daukan Euskalerriarentzat leen, eta Euskerazale ta Euskerazaintzaren alkartearentzat, asieratik argituko dautsuedaz gertatukoak.

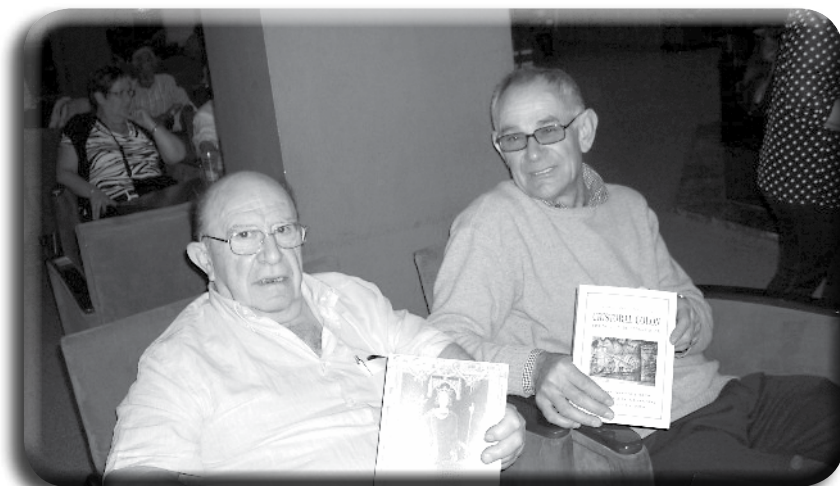
Gure euskal arteko arduratan, Kolonen zergaitiko edesti laburra:

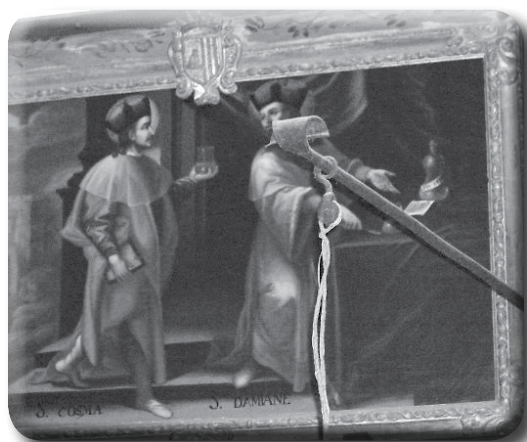
Gure euskal Nafar-alaba Lorda'tar Trini (G.B.), betiko edestilariak gure Euskalerrri edo Nafarroaren edestiagaz egiten ebazan maltzurrezko naastetasun ta ostonketagaitik beti asarre egoan.

-Bere samintasun edo erresumindutasunean⁽¹⁾, Euskerazale edo ta Euskerazaintzako taldeari eta batez be Egurrola'tar Iñaki eta niri idazle lez bialdu euskuezan "**Madrilleko Librería Nautikaren Robinson'en liburutegian**" Kolonen liburua erositakoagaz batera eskutitz bat, esaten, ia ez bagiñan oartu Kolonen buruz agertu ziran iru liburuakaz "**KRISTOBAL COLON, ERA NOBLE Y DE SANGRE REAL**" izen buruarekin.

Uriarte'tar Anak (G.B.) artu eban bereala beste liburu bien ardura Deustuko Ikastetxe Nagusitik askeneko liburu bi orren orri guztien argazkiak atarata.

(1) Samindu edo erresuminduta = irritada, escandalizada.

Eta Iñaki ta nik, eskutitz bat bialduta Lorda'tar Trini'ri esan geuntson, arduratuko giñala Kolonen barri orreikaz, eta bide batez Euskerazaleen "ZER" aldizkarian idaz lantxo bat argitaratuko gendula (2.007'an orrilla'ren 5'ean bete genduna). Eta iru liburuaren mamiagaz, Euskerazaintzaren aldizkarian 100 orri aldiko idazlan oso bat argitaratuagaz, 2.013an Urtarrilla'ren 19'an bete egin genduan.

2.015'eko Lorailaren 8'an, atzo, egon giñan Iñaki ta ni Agurainen, gure Euskerazaleak ta Euskerazaintzaren lendakari dan Amorrtu ta Barroeta'tar Klaudio klaretiarraz, eta klaretiarren lekaidetxean alkartu giñanean, be-reala esan neutson **"Jainkoak, saritu egiten ebazala bizi onetan, egizko alegiñetan dabizenak"**, ta egia da, danari aukeratu egiten dauskuezelako bideak, egizko bideetatik arduratzen garanean.

Nik beintzat, iñoz ez neban sinistuko **Berd ta Martorell'tar Gabrieleekin** egongo nintzela, eta gitxien **aukeraz**.

Batzuk, alabearrezko gauzak dirala esaten dabe. Baiña, alabear asko ez ote dira ?

Dana dala eta nire ustez, Uriarte'tar Ana (G.B.) ta Lorda'tar Trini be (G.B.), urriñ ez dirala egongo ustean nago.

Mallorkaren edesti laburra.

Mallorca, Ibiza eta Menorka ugartearen artean kokatuta dago. Balearseko ugartearen artean aundiena da.

3.625 kilometru karratu, 554km itsas-bazterreko luzeeran, Puig Mayor mendia goialdiak 1.500 metroekin, eta Erdi Ugarte edo peninsulatik 25 leko⁽¹⁾ Bartze-

lonaren Egoalderaiño dagoela ia 740.000 biztanle daukazanak.

Palma, bere Uri nagusiaren edertasunean, abelur ikastetxe, zapataren langintza eta atzerrien txangoketaz, gaur bizi da.

Bere ibar zelaietetan batu egiten dira daukazan errigizarteak, eta baita nekazaritzaren bizi bideko zeregiñakaz.

Giroaren⁽²⁾ gora beran, Lurrarteko itsasoarena⁽³⁾ da, naita sarritan Saajara'tik agertuta, Atlantikoaren eragipenezko eskutartean egon⁽⁴⁾.

Egu giroa, ur gabeko edo legorra da, eta gezaltsu izanez gain⁽⁵⁾, beren bata besteko eguraldiaren otz-beroak 18º bero maillaren girokoak dira, eta bere urteroko euri kopurua, 497 litro metro laukondekoa.

Ta naita bere lurak areazko buztindunak izan, garrantzi aundikoak dira bere nekazaritzan laboreko limoi ondo, laran ondo euren urre sagar ederrakaz, aleak, zitu edo bii'ak⁽⁶⁾, oli-aranak⁽⁷⁾, marikol edo ilar txikia⁽⁸⁾, maatsa⁽⁹⁾, barazkiak⁽¹⁰⁾, lur sagarra⁽¹¹⁾, txerri arbi, frantzies arbi edo udarbia⁽¹²⁾, arbendol⁽¹³⁾, ainbat motako piku edo ikoa⁽¹⁴⁾, gatza⁽¹⁵⁾, arraintzak⁽¹⁶⁾ eta abar.

(1) Leko = legua, que equivale a 5.572, 70metros. (2) Giroaren = climático. (3) Lurrarteko-Itsasoa = Mar Mediterraneo. (4) Atlantikoaren eragipenezko eskutartean egon = bajo la influencia de la fuerza atlántica. (5) Gezaltsu = salado, salitroso. (6) Zitu edo bii'ak = cereales. (7) Oli-aranak = aceites. (8) Markol edo ilar-txikia = algarroba. (9) Maatsa = uva. (10) Barazkiak = verdura, legumbre, vegetal, hortaliza. (11) Lur-sagarra = patata. (12) Txerri-arbi, frantzies-arbi edo udarbia = remolacha. (13) Arbendol = almendra. (14) Ainbat motako piku edo ikoa = mucha variedad de higo. (15) Gatza = sal. (16) Arraintzak = variedad de peskas.

Mallorkako gizaren edestia.

Esporles´eko erriaren Kanet´eko leizean aurkitutako aztarnak, K.a. orain 7.200 urtekoak dirala emoten dabe, eta K.a. 3.000-1.300 urte inguruetan, nekazaritza ta Abel azkerazko gizakien talde txikerrak agertzen dirala esaten dabe.

K.a. 1.300 urte inguruan ejiptziarrak euren jakiturizko mailla aundienean egonda, eta Greziarrak orduan ezagutzen zan mundu guztiko itsasoetatik asi ziranean ibiltzen, K.a. 1.000 urte gitxi gora beran, Euskalerrian “Triku-Arri, eta eurak gaur “Talayots” esaten dautsoen jendekuntzatik datorrela esaten dabe batzuk.

Europaren mendebaleko oitura bardiñ orreik bakarrik esaten dabena, orduko Europaren mendebaleko bistanle guztiak, jendekuntz batekoak zirala, da.

Eta egia nastuteko edo Nizean laterritutako katolikotasunaren aberrikuntzazko fazizta indarrak euregandik kanpo, euskal edo iñoren aipamenik agertu ez daiten, abailari edo kutrilluzko arri-jaurtikitzaillearen⁽¹⁾ izena emon gura dautsoe len gizaki orreri, tupiki edo bronzeko ubalarien giz irudiak zugazti edo lore baratzetan⁽²⁾ kokatuta.

-Europako mendebal onetan Atlant itsasotik Alemania erdiraño, eta Eskoziatik Kadizeraño milla urte askotan ez ziran egon Neandertal, Omosapiens, Kromaño edo iru mota orretatik sortu ziran euskal gizakiak baiño besterik, arik eta K.a. 2.000 urte ariñago Keltiarrak agertu arte.

-Bestela ikertu egiela, Mallorkako Arenalean ostatur egon nintzan Habana-Bay arrotzetxeak, daukan “Bay” bertoko ibaiaren izen ori, nundik nora datorkion.

K.a. 123ko urtean, Kinto Zezilio Metelo erromatar konsulak menperatu eban Mallorkako ugarte.

425eko urtean Bandaloak sartu ziran.

534ko urtean bizanziotarrak menperatu eben.

903ko urtean Kordubako Omeyatar mauritarren menpean geratu zan.

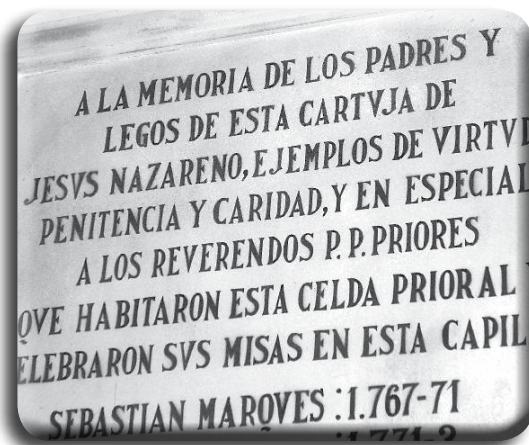
1.229ko urtean Iraillaren 12an, Aragoiko I Jaime “Garaille edo Menperetzaillea” ontzitik lurreratuta, Mallorkako ugartean sartu zan Santa Ponza aldetik.

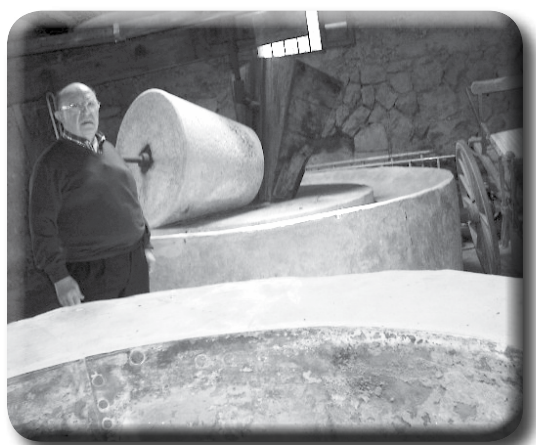
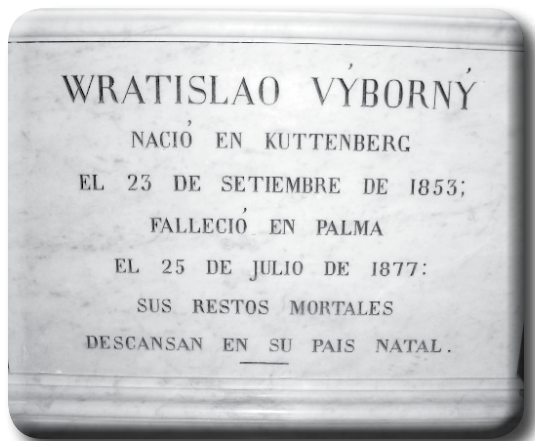
1.229ko urtearen Abenduko 31n Mallorkako Palma uri nagusiagaz jabetu zan.

1.276-1.349ko urte bitartean Mallorca, jabetasunezko erregetzan biurtu zan II n eta III n Jaime´ekin, Frantziren egoaldeko Rosellon eta Montpelierreko Jauntzaren lurraldeakaz batera, arik eta Aragoiko errege IV n Pedrok Llutxmayorreko borrokan, III n Jaime il eban arte. Ortik aurrera eta naita IV n Jaimek alegin guztiak egin erregetza berrezkuratzeko, IV n Pedrok atxilotu ta burdiñezko kaiola baten sartzea baiño ez eban lortu.

-Eta Aragoiko IV n Pedroren aurka egiteko, 13 urte kaiola orretan egin ondoren lortu ba eban iges egitea, Napoleseko Juana erregeña-

(1) Abailari edo kutrilluaren arri-jaurtitzaille = honderos o tiradores de piedras con honda. (2) Zugazti edo lore-baratzetan = parques.

gaz ezkontzea, eta Trastamaratar Enrikegaz alkartutea, sekula ez eban berrezkuratu berari egokiozan jabetasunak, 1.349ko urte orreitan IVn Pedro Zeremoni zaleak betiko lortu ebazalako Mallorca ta beste ugarte guztiak Aragoiko erregetzagaz.

1.516ko urtean Aragoiko IIena eta Gaztelako Vn Fernando katolikoa il zanean, Aragoi Mallorca ta guzti, Gaztelako erregetzagaz bat eginda geratu ba zan, eta aragoitarrak naita jaurkintzazko bizitza euren erakundeakaz bideratu, 1.715eko urtean ezereztu jakien berezko legez oraindiño eukezan askatasunaren jabetasunezko ardura orreik, Vn Felipe borboiak bere “*Planta Barriaren*” guda tresneri indartsuagaz, zan guztia zapaldu ebalako.

1.983ko urtean ta espainitarren araudi edo jabetasunezko menpean⁽¹⁾ “*Lurraldearen Buru-Jabetasunezko Araudiak*”⁽²⁾ onartzeagaz, askatasun apur bat berrezkuratu eban.

Mallorkako erriaren diru guztia, ixil edo ta eskubitarren bakarreko eskuetan dago, Mallorkako biztanleak bizitzeko bear dabezan gauza guztiak, gaurko Europa ta mundu guztian sortzen dan lez “*Nizea-ko eleiz batzarrean katolikotasunaren eritzia asmatu ta ziñeskintzatu zanetik, erromatar aberrikuntzan Laterritatuko menpean dagoelako*”.

Mallorka ugartearen edestia ta Kolonen alditan bizi ziran jendearen jakituri ta nortasunezko zeregiñaren aurkezpena.

XVn gizaldian Mallorkako Ugarte, Aragoiko lurraldea zan eta ez eban ezer ikusirik Gaztelako erreñuarekin, Kolon gaztelaniko gorreetara joaten zanean atzerritar bat lez joaten zalako.

Mallorka Ugarte ur ingurutasunagaitik, baleiteke urriñetik etortea, bearrezkoak ziran mapagintzazko zaletasunak itsasoko jakintzakaz batera.

Baiña Mallorkaren nortasunezko jakintza, ezin da ulertu Lull, edo Llull´tar Raimundo frantzizkotarra barik, eta kondaira luzea dalako, zati aundi baten murriztuko dogu.

1.232ko urtean Mallorkaren Uri Nagusia dan Palman, gaur bere Kale Nagusiko 5n zenbakian egon zan etxean jaio zan Llull´tar Ramon teologu, mistiku, olerkari, jakin zale edo filosofu mallorkindar au, eta ainbeste jakituri euki ebalako “Irakasle Argitsua”ren ez izenagaz esagutzen eben danak, Katalanezko izkera zentzuntasunduagaz batera, geien idatzi ebelako.

200 liburu baiño geiago dagoz gaur latin, arabiar eta katalaneraz idatzita.

Llull´tar Ramon au, 14 urtegaz sartu zan morroi lez I Jaime Aragoiko erregearen zerbitzura, bere seme Pedro ta Jaimegaz lagun eginda.

Ezan geldirik egoteko gizona, eta Aragoi ta Kataluña ikusteko beren denborak eukezan, ezkondu ostein seme bat eta alaba bat eukinda.

(1) *Espainatarren araudi edo jabetasunezko menpean = bajo el imperio de la constitución española, o debajo del “Nacional Catolicismo Español” como hoy sucede.*

(2) *Estatuto de Autonomia.*

Baiña erlijioagaitik deituta, gei-
go gura eben Kristoren barriak
zabaldut misiolari lez, eta ekintza
orreitan aleginduko zan, guru-
tzada santu gora beran garrantzi
aundikoa izanda Vn Zelestino eta
Vn Klemente Aita Santuaren bi-
tartearen egon ziran beste Aita San-
tuakaz.

1.270-1.272ko urte bitartean,
Konpostelako Santiagotik erro-
mes ibilita, Mallorkara joan zan
eta Arabiar eta Latiña ikasita, "*El
Libre de Contemplacio*" arabieraz
idatzi eban.

1.272-1.275 urte bitartean, *Llibre
dels gentils i del tres savis*" ta olerki
luze batzuk.

Ortik aurrera eta 1.283ko urtean
bere idaz nagusi "*Blanquerna*" be
idatzi eban.

1.289ko urtean "*Felix edo libre de
meravelles*".

1.295-1.296ko urte bitartean,
bere beste idazlan garrantzi aundi-
ko zana be idatzi eban, "*L'Abre de
Ciencia*" katalanieraz.

1.295ko urtean Frantzizkotarren
lekaidetxean sartu zan, eta bere
adierazko idazlanak izten eutsoen
bitartean, siñezbagekoak eskola-
tzen emon ebazan bere denborak.

1.302-1.307ko urte bitartean,
"*Liber de Fine'ko*" liburua idatzi
eban.

1.305-1.308ko urte bitartean
"*Ars Magna*", liburuaren mamian
"*egiaren billa idaxten dauana, ja-
kintasunezko aiñ mailla aundian
egiten dauelako, bere arau bidea
erakusten,*" omentsu artu eben
"Mestre" izena emon eutsoena.

1.312ko urtean Bienako Eleiz
Batzar Nagusia amaitu zanean,
ostera joaten da Mallorkara.

1.314ko urte erdi ingurutik, Afri-
karen lurraldean Iparraldeko itsas
ertzearan Bujia Urian lurreratuta,
Tunezera joan zan mixiolari, eta

itsas ertzeko Bujiaren errira bi-
garrenez joanda, lenengo ostera
egin eban antzera gogor arrikatu
eban lez, oraingoan ez eban euki
ainbesteko aldi onik eta 1.315eko
urtean 83 urte eukezala, bertan,
Bujiako errian il zan. Gaur bere
gorpuaren ondarrak, Mallorkako
Palma Uri nagusiaren frantzizko-
tarren eleizan illobiratuta dagoz.

Berd eta Martorelltar Grabielek
esaten dau, Llull'tar Raimundok
itzi eutsoen ikerketaren bidez ja-
kitunezko lan aundiak, oso ga-
rrantzi andikoak izan zirala itsas
araudietarako.

Llull'tar Raimundo⁽¹⁾ onek, bere
askotako liburuetan aipatzen dauz
orduko itsas eskutitz edo mapak,
zelan izan ziran orduko itsaskun-
tzarako⁽²⁾ oiñarrizko gidariak.

Eta azterkuntzazko bide orretatik,
itsasontzien itsasketetan ur zerua-
ren mugazko ertzera urreratzean,
eta urrengoan be itasontziakaz
leku bardiñetik urtenda, berriz
izarrak atzean geratuz jakin eba-
lako munduaren biribiltasunagai-
tik, "*inkisizio edo fede-zainduaren
katolikotasunak, sutan erre gura
eutsoen, gaur doatsugilletuta*⁽³⁾
egon arren".

Bere denboran sartu ziran
itsas-ontziaren gidari izate-
ko "*Gabeko Astrolabio*"⁽⁴⁾, euren
iguzki orratzakaz⁽⁵⁾ ta "*Ipar Orra-
tza*", berari emonda sarrera orren
irabazpide ori, eta baita bi orra-
tzeko "*eres/neurkiña*"⁽⁶⁾, itsaso-
ko-eskutitzetan aizeen sorrerazko
aldi bitarteak neurtu al izateko.

Eta gaurko egunetan euren bitar-
tez esan leike, Llull'tar Raimun-
do bere azterkuntzazko bidetik,
bera izan zala igarri ebena mundu
onen borobiltasuna, beste lurralde
aundi batzuk be egon zirela asma-
tzeko.

Llull'tar Raimundo berak, Ma-
llorkan bere jakituri aundiagaz

itsasoko eskutitz edo mapa gin-
tzazko eskola ori sortu ebanak
esan eban, *1.286ko urtearen baiño
ariñautik asi zirala Mallorka-
ko itsastarrak, izarrezko eskutitz
orreik erabilten*.

Ez gitxiago Kreskes judu leiñu-
koak Ludi mapagintzan egin ebe-
nakaz.

Jafuda'tar Kreskes, judu mapa-
gille aundi bat zan, XIVn gizaldi
erditik XVn gizaldiko lenengo er-
diaren urte bitartean bizi zana.

Kreskesek ainbat katalan izkun-
tzazko Ludi mapak egin ebazan,
danetatik 1.375ean egin ebena
bakarrik izanda geratzen dana, eta
bera Parisen, Frantziaren *aberriko
liburutegian* erakusten dabena.

Jafuda'tar Kreskes bere aitagaz
batera kristautu zanean, Ribes'tar
Jaume'ren izena artu eban.

1.327-1.330urte bitartean Ma-
llorkan beragaitik eginda eta esa-
gutzen dan itsas eskutitz zarrena
dana, Londreseko "*British Mu-
seum*"ean dago Add. Ms.25691
asi izkiekin.

1.339an Dulzert'tar Anjelino si-
natzaille zala, Mallorkan lenengo
ezagutu ta siñatu zan itsas eskuti-
tza "*Pariseko Aberriaren Liburu-
tegian*" erakusten da.

Eta lenengoz sartu ziran "*Aize-
Arrosak*"⁽⁷⁾ Katuluñan Jafuda ta
Kreskes'tar Abrahamek egindako
mapa sortan sartu ziran⁽⁸⁾.

(1) Llull'tar Raimundo = 1.235-1.315
urte bitartean bizi zana. (2) Itsakun-
tzarako = profesión de marineria. (3)
Doatzailletuta = beatificado. (4) Gabeko
Astrolabio = izarren ibilketarako neur-
gaillua. (5) Iguzki-orratz = cuadrante
para determinar la altura de los astros
sobre el horizonte. (6) Eres-neurkiña =
compàs. (7) Aize-Arrosak = rosa de los
vientos. (8) Mapa-sorta = atlas Catalan.